

Роксолана Ігорівна Климків,

викладач Львівського медичного коледжу імені Андрія Крупинського

ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Стаття присвячена осмисленню поняття просоціальної поведінки як складової просоціальних взаємин осіб, які відбувають покарання з випробуванням. Проаналізовано наявні в джерелах підходи до визначення просоціальної поведінки, визначено теоретичні моделі її структури, виокремлено структурні елементи просоціальної поведінки, а також її вплив на формування просоціальних взаємин осіб, що відбувають покарання з випробуванням. Подається авторський підхід до поняття просоціальної поведінки та просоціальних взаємин.

Ключові слова: просоціальна поведінка, просоціальні взаємини, психологічні умови та прийоми формування просоціальної поведінки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз зарубіжних та вітчизняних наукових праць із психології свідчить, що питанню вивчення особистості злочинця приділяється досить велика увага. Однак, увагу науковці приділяють власне особам, які засуджені до реальної міри покарання (обмеження волі, позбавлення волі, довічного позбавлення волі тощо), проте спосіб відбування покарань осіб, які відбувають покарання з випробуванням, суттєво відрізняється від тих покарань, що передбачають ізоляцію від суспільства. Ця категорія осіб не обмежена у пересуванні, вони не перебувають у спеціалізованому закладі, проживають вдома разом із членами сім'ї, мають можливість працювати чи навчатися, брати участь у громадських, політичних організаціях, проте за ними ведеться нагляд і контроль працівниками кримінально-виконавчої інспекції Державної пенітенціарної служби України.

Чи можна цю категорію осіб вважати злочинцями? Безумовно, що так, адже злочинець – це особа, яка здійснила злочин та визнана винною в результаті судового слідства [3]. Важливо підкреслити, що будь-які соціальні,

тобто зовнішні, умови виявляються в злочині, переломлюючись через особистість, тобто через її внутрішній зміст. Тому особистість злочинця не просто відображає зовнішні умови життєдіяльності, але й є активною стороною взаємодії з тим чи іншим середовищем [3].

Важливою метою, яку ставить перед собою держава, обираючи цей вид покарання – це перетворення особистості у звичному для неї середовищі, а також недопущення скоєння нового чи повторного злочину, “якісне” відбування покарання, що передбачає переосмислення злочинцем ціннісних орієнтацій, повернення його до соціальноактивного життя, виховання та ресоціалізація, тобто відновлення раніше порушених якостей особистості, які необхідні для повноцінної життєдіяльності в суспільстві [4]. Кожен має бути правослухняною особистістю і продукувати поведінку, що б відповідала соціальним вимогам. Юридично людина, яка включена у певний соціально-нормативний простір, мусить дотримуватись діючих норм [6].

Поняття просоціальної поведінки та просоціальних взаємин осіб, які відбувають покарання з випробуванням, є недостатньо вивченими у науковій літературі, тому більш детальніше і ширше дослідження цих категорій надасть можливість розробити рекомендації та методи, що б ефективно допомагали працівникам кримінально-виконавчої інспекції Державної пенітенціарної служби України у виконанні їх професійних обов'язків і завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Дослідженню поняття просоціальної поведінки присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як В. В. Абраменкова, Л. Н. Антілогова, Л. І. Божович, Б. С. Братусь, Ф. Ю. Василюк, Х. Я. Джус, Б. І. Додонов, В. М. Куніцина, Я. З. Неверович, В. О. Ядов, С. Г. Якобсон, В. Джеймс, В. Занден, Л. Мерфі, В. Стауб, Р. Чалдіні. Проблеми розвитку просоціальної поведінки розглядалися в концепції динаміки особистісного і морального розвитку в працях Л. С. Виготського, М. Й. Боришевського, Б. С. Братуся, І. Д. Беха, Л. І. Божович та ін., а також понять про сутність свідомості і розвитку особистості в процесі

діяльності – у роботах М. А. Кузнєцова, Г. С. Костюка, О. М. Леонтєва, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна, Т. Б. Хомуленко та ін.

Метою статті є характеристика просоціальної поведінки і просоціальних взаємин як психологічного явища, визначення їх чинників та різновидів в осіб, які відбувають покарання з випробуванням. Основним завданням дослідження є аналіз теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до проблеми просоціальної поведінки та просоціальних взаємин.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Просоціальна поведінка складається з реакцій, що не тягнуть за собою певної вигоди для респондента, проте є вигідними для реципієнта. З віком і розвитком індивіда відбувається осмислення, прогнозування та передбачення наслідків, дій і поступків, а також засвоюються навички, орієнтовані на загальноприйняті суспільні норми.

Просоціальна поведінка у психологічній енциклопедії визначається як поведінка індивіда, яка орієнтована на благо соціальних груп та є протилежною характеристикою до асоціальної поведінки [8].

Просоціальна поведінка, на думку зарубіжних дослідників, являє собою дії, що приносять користь іншим людям, а також форми поведінки, які містять у собі симпатію, співробітництво, допомогу, сприяння, альтруїзм [10].

Вітчизняні дослідники В. В. Абраменкова й ін. [1], розглядаючи поняття “гуманні відносини” (як еквівалент просоціальної поведінки), описують їх як відносини солідарності, взаємодопомоги, співучасті, активного “співпереживання загальних цінностей”, що реалізуються у спілкуванні людей та їхньої спільної діяльності. Гуманність також визначається як система установок на соціальні об’єкти, обумовлена моральними нормами і цінностями особистості, просоціальної спрямованості особистості. Прихильність поставленим цілям усвідомлення власного життя є необхідною умовою розвитку гармонічної людини, творчої особистості, яка розвивається. Саме зміст життєвих цілей та змістів визначає просоціальну спрямованість особистості [8].

Можна виокремити декілька теоретичних моделей, що описують структуру просоціальної поведінки. До найбільш відомих слід віднести модель прийняття рішень з надання допомоги при виникненні кризових/аварійних ситуацій Латане і Дарл [11], а також просоціальну модель Шварца та Ховарда [12]. Також існує модель просоціальної поведінки, запропонована З. Лінденберг, розроблена ще в 2006 р. [7].

Просоціальна поведінка, згідно з З. Лінденберг, – це найбільш загальний термін для видів поведінки, пов'язаних інтенціонально з благополуччям іншого, можливо і з урахуванням власних інтересів, що містить у собі деякі жертви для суб'єкта просоціальної поведінки. Він виокремлює п'ять видів просоціальної поведінки: 1. Співпраця. 2. Справедливість. 3. Альтруїзм. 4. Надійність (trustworthiness). 5. Повага до інтересам інших. Усі ці види приносять благо іншому та сприймаються як поведінка, яка вимагає від суб'єкта якоїсь жертвності [7].

В. Занден (Zanden) і В. Джеймс (James) вважають, що просоціальна поведінка – це дія, яка приносить користь іншим людям, а також спосіб реагування на людей, які виявляють симпатію, співробітництво, допомогу, співпрацю й альтруїзм [13]. Альтруїзм – це просоціальна поведінка, різновид конструктивної взаємодії, орієнтований на безкорисливу допомогу іншим та пов'язаний із можливими втратами для самої людини [5]. Просоціальна поведінка обумовлена цінностями особистості. Іншими словами, життєві цінності, являючи собою систему внутрішніх стандартів, відносин до дійсності, спрямовують і спонукають особистість до реалізації відповідних стратегій взаємодії зі світом, а також визначають мету та сенс життя [2]. Просоціальна поведінка пов'язана і з рівнем самоактуалізації, оскільки мотиви та стратегії, що реалізуються особистістю, відрізняються соціальною значущістю і виявляються в служінні загальнолюдським цінностям [9]. Отже, позитивна оцінка особистістю себе та своїх можливостей, здатність вибудовувати відносини взаємодопомоги і співучасті з іншими людьми, гуманістична спрямованість інтересів, цінностей та ідеалів, а також здатність особистості

реалізовувати себе на користь суспільству являють собою цілісну модель просоціальної поведінки [9]. Просоціальна орієнтація є досить розповсюдженою формою людської активності, яка відіграє роль у міжособистісних стосунках, внутрігруповій взаємодії, спілкуванні і спільній діяльності людей.

Висновки. Отже, просоціальна поведінка спрямована на благо іншій особистості або соціального об'єднання, не пов'язана з якими-небудь зовнішнім заохоченням. Вона розглядається як складова соціальної компетентності особистості – це комплекс особистісно-психологічних технологій взаємодії особистості з навколишнім соціальним середовищем. Адже просоціальна поведінка забезпечує наявність невикривлених ціннісних орієнтацій, формує вміння будувати стосунки з іншими людьми, самостійно опановувати новий навчальний матеріал, самовдосконалюватись. Це система певних моральних якостей, відносин, які характеризуються специфічними почуттями, потребами, мотивами, навичками поведінки, особлива форма внутрішньої самоактивності, що надає людині можливість наслідувати існуючі моральні норми [9].

Власне, більш ґрунтовне дослідження цієї теми відкриє нові напрямки ефективної співпраці кримінально-виконавчої інспекції з особами, які відбувають покарання з випробуванням. Адже, обираючи цей вид покарання для злочинців, держава, перш за все, ставить перед собою мету їхнього виправлення та просоціального скерування. Просоціальні взаємини, безумовно, є базою ресоціалізації, оскільки це – процес докорінної зміни соціального середовища, що зумовлює необхідність особистості пристосуватися до нових соціальних обставин, норм і цінностей. Це “болісна” дія, яка часто вимагає цілковитої зміни поглядів на суспільство, переоцінки свого життя, руйнування попереднього та нового світорозуміння, розриву з традиційними культурними цінностями, необхідності брати на себе незвичну соціальну роль тощо. Цим і зумовлена важливість цього дослідження.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є продовження дослідження процесів формування та впливу просоціальної поведінки на осіб, які відбувають покарання з випробуванням; розробка й адаптування методик, що б допомогли у процесі відбування покарання цій категорії осіб сформувані стійкі просоціальні взаємини.

Список використаної літератури

1. Абраменкова, В. В. Социальная психология детства / В. В. Абраменкова. – М. : Ин-т практической психологии, НПО “Модэк”, 2000. – 416 с.
2. Братусь, Б. С. К проблеме человека в психологии / Б. С. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 3–19.
3. Бедь, В. В. Юридична психологія / В. В. Бедь. – К. : МАУП, 2004. – 436 с.
4. Васильев, В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – СПб. : Питер, 2000. – 638 с.
5. Гапон, Н. П. Соціальна психологія : навчальний посібник / Н. П. Гапон. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 368 с.
6. Гарькавець, С. О. Соціально-нормативна поведінка особистості та її мотивація / С. О. Гарькавець // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2009. – № 1. – С. 67–78.
7. Концепция просоциального поведения З. Линдерберга : материалы международной заочной научно-практической конференции [“Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии”], (Новосибирск, 27 ноября 2012 г.). – Новосибирск : СибАК, 2012. – 182 с.
8. Мельник, І. Я. Просоціальна поведінка як психологічна категорія теоретичного аналізу / І. Я. Мельник // Освіта регіону. – 2011. – № 2. – С. 165.
9. Мельник, І. Я. Просоціальна поведінка як складова соціальної компетентності / І. Я. Мельник // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2010. – № 43. – С. 60–62.
10. Чалдини, Р. Социальная психология. Пойми других, чтобы понять себя / Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. – СПб. : Прайм-еврознак, 2002. – 256 с.
11. Eisenberg, N. The roots of prosocial behaviour in children / N. Eisenberg, P. H. Mussen // Cambridge Studies in Social and Emotional Development. – 2003. – 195 p.

12. Schwartz, S. H. Basic Values: How They Motivate and Inhibit Prosocial Behaviour / S. H. Schwartz // Prosocial Motives, Emotions, and Behaviour: The Better Angels of Our Nature. – Washington : American Psychological Association Press, 2010. – P. 139–157.

13. Zanden, V. Social psychology / V. Zanden, W. James. – 4-th ed. – N. Y. : McGraw-Hill, Inc., 1987. – 244 p.

Рецензент: доктор філософських наук, професор Гапон Н. П.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2013.

Клымкив Р. И. Формирование просоциального поведения лиц, отбывающих наказания с испытанием

Статья посвящена осмыслению понятия просоциального поведения как составляющей просоциальных взаимоотношений лиц, отбывающих наказания с испытанием. Проанализированы имеющиеся в источниках подходы к определению просоциального поведения, определены теоретические модели его структуры, выделены структурные элементы просоциального поведения, а также его влияние на формирование просоциальных взаимоотношений лиц, отбывающих наказания с испытанием. Представляется авторский подход к понятию просоциального поведения и просоциальных взаимоотношений.

Ключевые слова: просоциальное поведение, просоциальные взаимоотношения, психологические условия и приемы формирования просоциального поведения.

Klymkiv R. I. The formation of prosocial behaviour of individuals who serve a probation sentence

The article deals with the notion of prosocial behaviour, as a constituent part of prosocial relations of individuals who serve a probation sentence. Current approaches to the prosocial behaviour are analyzed. The author defines theoretical models of its structure, singles out its structural elements and considers its influence on the relations of individuals who serve a probation sentence. Henceforward the author's approach to prosocial behaviour and prosocial relations is described.

Key words: prosocial behaviour, prosocial relationship, psychological conditions and effective methods of the formation of prosocial behaviour.